

2021

TBILISI © SEPTEMBER

20 – 21

საქართვებეჭერი © თბილისი

წმინდა გრიგოლ ფერაძის
მე-2 საერთაშორისო

სამეცნიერო კონფერენცია

მიძღვნილი

**დიდგორის ბრძოლის
900 წლისთავისადმი**

**მოსხენებათა
მოკლე შინაარსები**

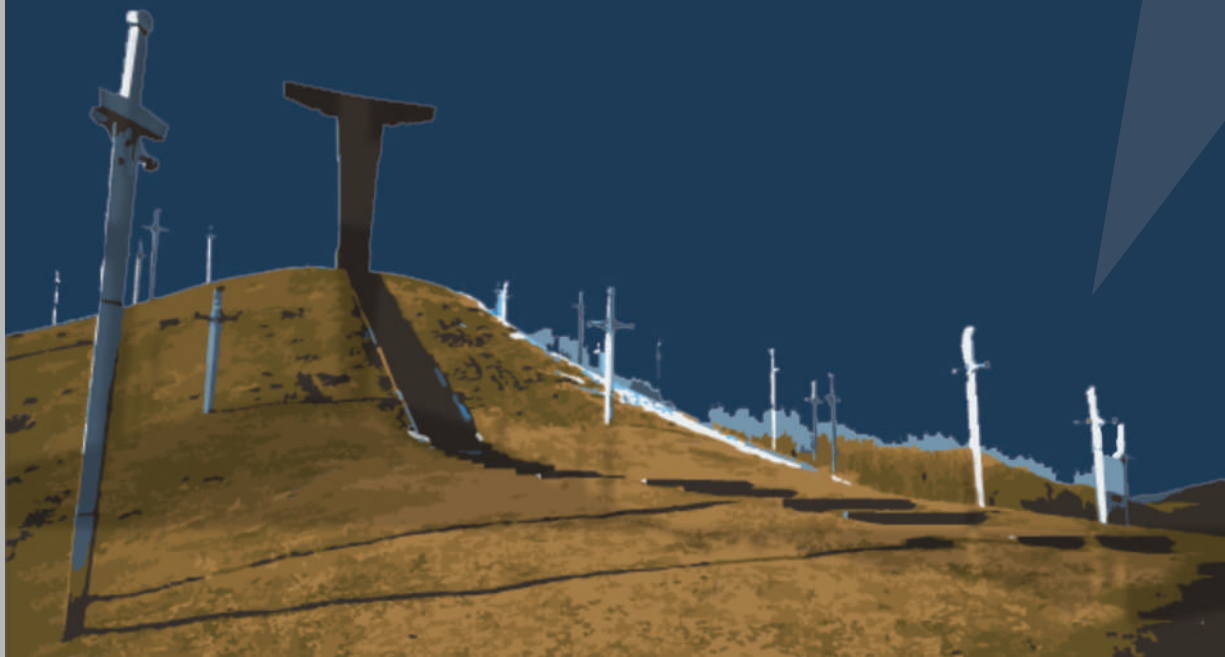
SAINT GRIGOL PERADZE
2ND INTERNATIONAL

SCIENTIFIC CONFERENCE

DEDICATED TO THE

**900TH ANNIVERSARY OF THE
BATTLE OF DIDGORI**

**SHORT CONTENTS
OF THE PAPERS**

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Institute of History and Ethnology

ვარშავის უნივერსიტეტი
აღმოსავლეთ ევროპისმცოდნეობის ცენტრი

University of Warsaw
Centre for East European Studies

რომის საპიენცას უნივერსიტეტი
ევრაზიასა და ხმელთაშუა ზღვისა და სუბსაჰარულ აფრიკასთან
თანამშრომლობის კვლევითი ცენტრი

Sapienza University of Rome
Research Center for Cooperation with Eurasia, Mediterranean and Sub-Saharan Africa

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია
Georgian National Academy of Sciences

წმიდა მღვდელმონაწამე გრიგოლ ფერაძის საზოგადოება
Society of Saint Archimandrite Grigol Peradze

**Saint Grigol Peradze
2nd International Scientific Conference**

dedicated to the

900th Anniversary of the Battle of Didgori

Tbilisi, Georgia

September 20 – 21, 2021

S h o r t C o n t e n t s o f t h e P a p e r s

Tbilisi

2021

**წმინდა გრიგოლ ფერაძის
მე-2 საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია**

მიძღვნილი

დიდგორის ბრძოლის 900 წლისთავისადმი

თბილისი, საქართველო

2021 წლის 20 – 21 სექტემბერი

მ ო ხ ს ე ნ ე ბ ა თ ა მ ო კ ლ ე შ ი ნ ა ა რ ს ე ბ ი

თბილისი

2021

რედაქტორი

მარიამ ჩხარტიშვილი

სარედაქციო ჯგუფი

შალვა გლოველი
მანუჩარ გუნცაძე
ზურაბ თარგამაძე
სოფო ქადაგიშვილი
ნათია ჯალაბაძე

Editor

Mariam Chkhartishvili

Editorial Board

Shalva Gloveli
Manuchar Guntsadze
Natia Jalabadze
Sopio Kadagishvili
Zurab Targamadze

ISBN 978-9941-8-3678-7

კონფერენციის საორგანიზაციო კომიტეტი

გიორგი ჭეიშვილი – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი (თავმჯდომარე)

დავით ყოლბაია – ვარშავის უნივერსიტეტი, აღმოსავლეთ ევროპის მცოდნეობის ცენტრი
ანდრეა კარტნი – რომის საპიენცას უნივერსიტეტი, ევრაზიასა და ხმელთაშუა ზღვისა და სუბსაჰარულ აფრიკასთან თანამშრომლობის კვლევითი ცენტრი
როინ მეტრეველი – საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია
რომანოზ ფერაძე – წმიდა მღვდელმონაწამე გრიგოლ ფერაძის საზოგადოება

შალვა გლოველი – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

მანუჩარ გუნცაძე – კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი

ვალერიან ვაშაკიძე – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

ზურაბ თარგამაძე – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
სოფიო ქადაგიშვილი – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

მარიამ ჩხარტიშვილი – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ნათია ჯალაღაძე – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

კონფერენციის საერთაშორისო სამეცნიერო კომიტეტი

ივან ბილიარსკი – ბულგარეთის მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიული კვლევების ინსტიტუტი

ზაურ გასიმოვი – ბონის უნივერსიტეტი

ვერნერ ზაიბტი – ავსტრიის მეცნიერებათა აკადემია

ალექსანდრე თვარაძე – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

მატია კირიატი – ბარსელონას უნივერსიტეტი

გორ მარგარიანი – სომხეთის მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი

ჰენრიკ პაპროცკი – ვარშავის წმინდა გრიგოლ ფერაძის ეკლესია

ჯაბა სამუშია – შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდი

ანდრეი ტიმოტინი – რუმინეთის მეცნიერებათა აკადემიის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის კვლევების ინსტიტუტი

მარიამ ჩხარტიშვილი – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

გიორგი ჭეიშვილი – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

ვლადიმერ ჭელიძე – ქართული ხელოვნების ცენტრი ისრაელში

ლავრენტი ჯანიაშვილი – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

ცნობები XIX საუკუნის უცხოელი ავტორების ნაშრომებიდან დავით აღმაშენებლის ეპოქის შესახებ

დ. კანდელაკი

ი. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

საქართველო

dali.kandelaki@tsu.ge

საქართველოს ისტორიის შესწავლა წარმოუდგენელია უცხოური წყაროების გათვალისწინების გარეშე. ეს მასალები მეტად მრავალფეროვანია როგორც შინაარსობრივად, ასევე თემატურად. რატომ იწვევს ჩვენს ინტერესს XIX საუკუნის უცხოელ ავტორთა ნაშრომებში ასახული საქართველოს ისტორია, კერძოდ, დავით აღმაშენებლის ეპოქა? როგორ აფასებდნენ უცხოელები მეფე დავით IV-ის ხანას? დეტალურად და ობიექტურად აღწერდნენ თუ გვერდს შეგნებულად უვლიდნენ, რათა უცხოელ მკითხველს არ ჰქონოდა წარმოდგენა მამაც მეფესა და ქვეყნის გამირულ წარსულზე? – ესაა კითხვები, რომლებსაც ვეცდებით ვუპასუხოთ მოხსენებაში.

XIX საუკუნის დასაწყისიდან რუსეთმა ეტაპობრივად დაიპყრო არამხოლოდ საქართველო, არამედ კავკასია და აქ თავისი მმართველობა დაამკვიდრა. რეგიონში ჩამოსვლა მოუწიათ სამსახურის გამო როგორც რუს მოხელეებსა და სამხედროებს, ასევე რუსეთის იმპერიის სამსახურში მყოფ უცხოელებსაც. ისინი რუსეთის იმპერიის პოლიტიკურ დაკვეთას ასრულებდნენ, რაც მათ მიერ დატოვებულ ნაშრომებში აშკარად იკვეთება. ამავე საუკუნეში არაერთი უცხოელი მოგზაურობდა საქართველოში, რომლებმაც ამ ქვეყნის შესახებ საინტერესო მასალები დატოვეს. მიუხედავად მათი მოგზაურობის მიზნისა თუ მათი პროფესიისა, თითქმის ყველა ავტორის ნაშრომში არის ცნობები საქართველოს ძველი ან მიმდინარე პერიოდის მოვლენების შესახებ. ზოგიერთი აღწერს ქვეყნის პოლიტიკურ მდგომარეობას და მის ისტორიულ წარსულს, ზოგი ეხება სოციალურ, ეკონომიკურ, კულტურისა და განათლების საკითხებს; ასევე არსებობს ცნობები ქართველი ხალხის დამპყრობლების წინააღმდეგ ბრძოლის შესახებ და სხვ. აღსანიშნავია, რომ უცხოელ ავტორთა უმრავლესობა მეფე დავითს, როგორც დავით II-ს ან დავით III-ს მოიხსენიებს. საქართველოს ისტორიის გადმოცემისას ზოგიერთი ავტორი საერთოდ არც კი ახსენებს მისი მეფობის პერიოდს.

მოხსენებაში ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით, მოყვანილი იქნება XIX საუკუნის სამი უცხოელი ავტორის – ე. აიხვალდის, ა. მარსოვის და ჰ. ჰიოსლერის – ნაშრომებში დავით აღმაშენებლის ეპოქის შესახებ გადმოცემული ცნობების ქართული თარგმანები.

1825–1826 წლებში ყაზანის უნივერსიტეტის მიერ მოწყობილი ექსპედიციის ფარგლებში კასპიისპირეთსა და კავკასიაში გერმანელმა ბუნებისმეტყველმა ედუარდ აიხვალდმა (1795–1876) იმოგზაურა. მოგზაურობის შემდეგ გამოიცა ორტომეული. პირველი ტომის მეორე ნაწილში¹ იძებნება ცნობები საქართველოს, მათ შორის, დავით აღმაშენებლის ეპოქის შესახებ: „მწუხარების ეს პერიოდი შეცვალა საქართველოს დიდების ხანამ, რაც 360 წელზე მეტ ხანს გაგრძელდა. ამ ხანაში მეფე დავით III-მ, აღმაშენებლად ანუ განმაახლებლად წოდებულმა, საქართველოს ყველა დანგრეული ქალაქი თავიდან ააშენა და უპირატესად ტფილისი გაამშვენიერა და გააფართოვა. მტრებს მისი დიდი შიში ჰქონდათ; სპარსელებს მან წაართვა ზოგიერთი პროვინცია“ (გელაშვილი 2005).

რუსეთის სამსახურში მყოფი გერმანელი მეცნიერი ხელოვნების და განათლების საკითხებზე მსჯელობისას, მეფის დამსახურებას ხაზგასმით აღნიშნავს: „XII საუკუნეში სახელმწიფოს შინაგანი ძლიერებისა და სიმშვიდის დროს, რაც მეფე დავით აღმაშენებლის მცდელობით იქნა მოპოვებული, მეფე თამარის დრომდე მშობლიური ენის სიმშვენიერემ მიაღწია გაფურჩქვნას. სახელდობრ, დავითმა თორმეტი ქართველი ახალგაზრდა გაგზავნა ათენში, რათა იქ დაუფლებოდნენ მეცნიერებებს ... XII საუკუნეში ქართველები იმყოფებოდნენ თავისი ძლიერებისა და განათლების უმაღლეს საფეხურზე; ამ ხანაში მეფე დავითთან, „იგივე აღმაშენებელთან“, იმყოფებოდნენ როგორც საუკეთესო მწერლები: ეფრემი, თეოფილე, არსენი

იყალბოთ და იოანე ტარიჭის ძე, ყველა ეს მწერალი არა მარტო თარგმნიდა ბერძნულიდან ფილოსოფიურ, სასულიერო და სხვა წიგნებს, არამედ თავიანთ ენაზეც წერდნენ ლიტერატურის ყოველ დარგში საკუთარ ნაწარმოებებს“ (გელაშვილი 2005: 63-64).

ე. აიხვალდი გელათის მონასტრის მშენებლობის ისტორიის გადმოცემისას ადგილობრივი მოსახლეობის მონაყოლს იმოწმებს: „მას ამ ციცაბო მთაზე თვითონ მოჰქონდა წყალწითელას ნაპირებიდან 10 ფუტი სიგრძის, 4 ფუტი სიგანის და 1/2 ფუტი სისქის კირქვის დიდი კვადრები, რომელთაგანაც ეს ეკლესიაა აშენებული; ამას აკეთებდა ცალი ხელით, მაშინ როცა მეორე ხელში ზიბლია ეკავა“ (გელაშვილი 2005: 152). მეცნიერი საუბრობს გელათის მონასტერში მეფე დავითის ფრესკაზე, რომელზეც ასევე მისი ოჯახი და ბევრი სხვა წმინდანია გამოსახული. ასევე მოჰყავს ბერების მოყოლილი ისტორია დავითის მიერ დერბენდის ციხის აღების და გამარჯვების ნიშნად ციხის ორივე კარის გელათის მონასტერში მოტანის შესახებ (გელაშვილი 2005: 154). გერმანელ მეცნიერს ეს ამბავი დაუჯერებლად მიაჩნია.

საინტერესოა რუსი ავტორის ა. მარსოვის წიგნში *საქართველოს მოკლე ისტორია* (მარსოვი 1840) – მოყვანილი ცნობები დავით აღმაშენებლის მეფობის პერიოდზე. ნაშრომი გამოიცა 1840 წელს. ავტორი წიგნის წინასიტყვაობაში აღნიშნავს, რომ 1836 წლიდან თბილისის სასულიერო სემინარიაში ატარებდა გაკვეთილებს საქართველოს ისტორიაში და შესაბამისად შექმნა საქართველოს ისტორია. ის მიუთითებს, რომ ნაშრომის წერისას სირთულეები შეხვდა, რადგან ხელთ არ ჰქონდა ისტორიული შინაარსის მასალები და ის რაც ჰქონდა, არასრული და ამასთანავე ბევრ საკითხთან, განსაკუთრებით ქრონოლოგიასთან მიმართებაში, არასწორი იყო. წიგნი დაყოფილია 14 თავად. ცნობები დავით აღმაშენებლის მეფობის შესახებ მოთავსებულია მერვე თავში – „მეფე დავით III, საქართველოს განმაახლებელი. მისი დაპყრობები. დავით III-ის შთამომავლები. 1089–1174“.

ავტორი შემდეგ ინფორმაციას აწვდის მკითხველს: დროდადრო საქართველო თავის სამეფო ტახტზე ისეთ მეფეებს მოსწრებია, რომლებიც შთამომავლობის მეხსიერებაში დარჩენის ღირსნი არიან. ამათგან ქართველი მემკვიდრეები მოიხსენიებენ დავით III-ს, რომელიც საქართველოსთვის გაწეული გმირობისათვის საქართველოს სამეფოს განმაახლებლად იწოდება. იგი საქართველოში 1809–1830 წლებში² მეფობდა. მის ტახტზე ასვლას წინ უძღოდა საქართველოს თავსდამტყდარი ათასობით უბედურება. უშუალოდ მის მეფედ კურთხევამდე სპარსეთიდან გამოსულმა რამდენიმე მაჰმადიანურმა ტომმა, საქართველოს მახლობლად ადგილები დაიკავა და თავიანთი მომთაბარე ბანაკები მდინარე მტკვრის ნაპირებზე გაშალა, დაიწყეს ყაჩაღობა და ძარცვა. ამ საყოველთაო საშინელებისაგან ბევრმა მცხოვრებმა და საქართველოს თითქმის ყველა მკვიდრმა მშობლიური ნასახლარები მიატოვა და დიდი ხნის მანძილზე სხვადასხვა ციხესა და კავკასიონის მთების ხეობებში იმალებოდა. ასეთ სავალალო ვითარებაში ღვთის განგებამ საქართველოს ხალხს მეფე, დავით III გიორგის ძე, გამოუგზავნა. ამ ღირსეული მეფის პირველადი საქმე იყო, რომ მან მთლიანად გაწმინდა მდინარეების: მტკვრის, იორისა და ალაზნის ნაპირები მუსლიმთა ურდოებისაგან, რომელიც მათ გარშემო იყვნენ განლაგებულნი და ძარცვა-გლეჯით იყვნენ დაკავებული. აქედან მეფე დავითმა იარაღი დასავლეთისკენ მიმართა და იქ დაამარცხა და შავი ზღვის სანაპიროებს მიღმა გარეკა თურქთა უზარმაზარი ურდოები, რომლებიც დასავლეთ საქართველოს თავისი შემოსევებით აოხრებდნენ. ამავე დროს, თავად ტიფლისი და ძველი რუსთავი ჯერ კიდევ არ იყო თავისუფალი სპარსელებისგან, რომლებსაც თავისი ჯარებით დაკავებული ჰქონდათ ეს უძველესი ქალაქები. მეფე დავით III-მ ხელიდან არ გაუშვა ამ უბედურების თავიდან მოშორების შესაძლებლობა. სპარსელების გაძევება დავითს ერთ გაბედულ ქცევად დაუჯდა, რის შედეგადაც ტიფლისი და რუსთავი ძველებურად მკვიდრი მოსახლეობის მემკვიდრეობად და საკუთრებად დარჩა.

საქართველოს საზღვრებიდან სპარსელების სრული განდევნის შემდეგ მეფე დავით III-ის გამარჯვებები და დაპყრობები დაიწყო. უმნიშვნელო, მაგრამ ძნელად ასაღები სამშვილდეს ციხე დავითის იარაღის ძალით გამოსტაცეს მტერს ხელიდან. სამხრეთით იგივე წარმატებით და დაუღალავად მოქმედებდა მისი მამაცი ვაჟი დიმიტრი დავითის ძე. ამ ახალგაზრდა გმირის მოქმედებების შედეგი იყო ის, რომ დიდი და მდიდარი შირვანი

სპარსელებს წაართვეს და საქართველოს მფლობელობაში გადმოვიდა. მაგრამ მეფე დავითის განზრახვა, ასე სასარგებლო საქართველოსთვის, კიდევ უფრო შორს მიდიოდა. მან იარაღი პონტოს სანაპიროსკენ მიმართა, პირადი მეთაურობით გზად დიდი და მდიდარი თურქული პროვინცია ანატოლია დაიპყრო და გამარჯვებულის დიდებით გაიარა ყველა ადგილი თვით ტრაპეზუნტამდე. ერთი სიტყვით: ქართული მატიანეების თანახმად, დავით III-ის სამეფო ცხოვრება სხვა არაფერი იყო, თუ არა განუწყვეტელი გამარჯვებებისა და დაპყრობების ჯაჭვი, რომელიც ასე აცოცხლებდა და ადიდებდა საქართველოს სამეფოს, რომელიც იქამდე უცხო მტრების და საკუთარი უძღურების უღელქვეშ გმინავდა. მეფე დავითი ცხოვრობდა როგორც ხალხთა დამპყრობელი და სათნო და ღვთისმოსავი ადამიანი. თავისი იშვიათი სათნობისა და განსაკუთრებული ღვაწლისთვის, განადგურებული ქართული ეკლესიების აღდგენისათვის, 1130 წელს, მისი გარდაცვალების შემდეგ, წმინდანად აღიარეს და ქართულ ეკლესიაში მისი ნეტარი ხსენების დღე 16 იანვარს აღინიშნება (მარსოვი 1840: 37-40).

ა. მარსოვის წიგნის გამოცემისთანავე, ჟურნალში *ოტერესტვენნიე შაპისკი*, გამოქვეყნდა რეცენზია რუსი ავტორის ნაშრომზე. შემფასებელი საკმაოდ ობიექტურად აღწერს წიგნის სუსტ მხარეებს. აღნიშნავს, რომ ნარკვევი მეტად მწირ მასალას შეიცავს და ავტორი ნამდვილად არ წარმოადგენს თავისი საქმის ოსტატს. ასევე, ფაქტები მეტად უსახოდ და უსიცოცხლოდაა აღწერილი და არ იკითხება ავტორისეული შეხედულებები“ (კრავესკი 1840: 47-48). რუსულ პერიოდულ გამოცემაში დაბეჭდილი რეცენზია საკმაოდ ზუსტი შეფასებაა ა. მარსოვის წიგნისა, რომელიც არის კომპილაცია და ავტორს საქართველოს ისტორიის ბევრი მნიშვნელოვანი საკითხი საკუთარი მცდარი ინტერპრეტაციით აქვს წარმოდგენილი. მან საკუთარი წიგნით რუსულენოვან მკითხველს საქართველო სინამდვილეს მოკლებული ფაქტებით გააცნო, თუმცა დავით აღმაშენებელს მხოლოდ აქებს და მის დამსახურებაზე საუბრობს.

1855 წელს გერმანიაში, ქალაქ ლაიპციგში გამოიცა *მეცნიერებისა და ხელოვნების ზოგადი ენციკლოპედიის* მესამეცე ნაწილი, რომელშიც 43 გვერდი საქართველოს აღწერილობას ეთმობა (ერში და გრუბერი 1855: 149-192). სტატიის ავტორია ჰ. ე. ჰიოსლერი. ის ასახელებს სტატიაში გამოყენებულ წყაროებსა და სამეცნიერო ლიტერატურას, კერძოდ, ძირითადად ეყრდნობა XIX საუკუნის 40-იან წლებამდე გამოქვეყნებულ მასალებს.

ავტორი ნაშრომის მეორე ნაწილში მკითხველს საქართველოს ისტორიაზე მოუთხრობს. ქვეყნის ისტორიას ყოფს ექვს პერიოდად. დავით აღმაშენებლის ეპოქა მეხუთე პერიოდშია გადმოცემული – „საქართველო ბაგრატიონების მეფობისას მის სამ სამეფოდ დაყოფამდე (787–1424 წლები)“. გერმანელი ავტორი აღნიშნავს, რომ „ამ უბედური მდგომარეობიდან ისინი (ქართველები – დ.კ.) გიორგის შვილმა, დავით მეორემ იხსნა, რომელიც 1089 წელს ავიდა ტახტზე. მან გააძევა დამპყრობლები, კვლავ ააშენა დანგრეული ქალაქები და სოფლები, რისთვისაც მიიღო სახელი აღმაშენებელი. თავისი შვილის დემეტრეს მეშვეობით მან დაიბრუნა შირვანი, თვით სპარსულ ქალაქ კაბალაში შევიდა, შემდეგ ანატოლიისაკენ გაემართა და დაიმორჩილა მთელი ტერიტორია პონტოს ზღვიდან ტრაპეზუნტამდე. საქართველოსკენ უკან მიმავალმა თამამი თავდასხმების გამო სომხები დასაჯა და მაშინ სპარსელების მფლობელობაში მყოფი, არაბი შაჰის დურბეზის დამორჩილებული ქალაქი ანისი წაართვა, ³ მცირერიცხოვანი ჯარით დაამარცხა შაჰი დურბეზი, რომელიც საქართველოში შემოიჭრა; დაიპყრო ქალაქები ყარაბახი და დერბენდი და გარდაიცვალა ყველასგან დატირებული 1130 წელს. მას თითქმის წმინდანივით სცემენ პატივს და მის სახელს ახლავ საზეიმოდ იხსენებენ ქართულ ეკლესიაში“ (ერში და გრუბერი 1855: 173-174).

XIX საუკუნის უცხოელი ავტორების ნაშრომებიდან ირკვევა, რომ დავით აღმაშენებლის შესახებ მათ თხზულებებში ზოგიერთი ისტორიული მოვლენა არასრულია, მეტად მცირე ინფორმაციის შემცველია, ხოლო თარიღები არაზუსტი ან საერთოდ არაა მითითებული.

მიუხედავად ამ ნაკლისა, მათ გამოქვეყნებას XIX საუკუნის რუსეთსა და ევროპაში, უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. ეს არის საბუთი საქართველოსადმი უცხოელთა ინტერესისა, რომლებსაც წარმოდგენა ექმნებოდათ ამ ქვეყნის გმირ მეფეზე და მის მიერ შექმნილ ბრწყინვალე ეპოქაზე.

შენიშვნები

- ¹ Eichwald E. Reise auf dem Caspischen Meere und in den Kaukasus: unternommen in den Jahren 1825–1826. Erster band: Reise in den Kaukasus. Zweite Abtheilung, den historishen Bericht der Reise in den Kaukasus enthaltend. J. G. Cotta'schen Buchhandlung, Stuttgart, 1837.
- ² კორექტურული შეცდომაა. ავტორი ტექსტის სხვა ნაწილში მისი გარდაცვალების თარიღად 1130 წელს ასახელებს.
- ³ სქოლიოში მითითებულია, რომ დავითმა 1124 წელს დაიპყრო ეს ქალაქი.

დამოწმებანი

- გელაშვილი 2005: ედუარდ აიხვალდი საქართველოს შესახებ (XIX საუკუნის პირველი მესამედი). გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გა გელაშვილმა. გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი.
- ერში და გრუბერი 1855: Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste. I Sec., Th. 60, Hrsg. J. S. Ersch und J. G. Gruber, Leipzig, 1855. <https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN355794381> (საიტზე მიმართვის თარიღი: 05.05.2021).
- კრაევსკი 1840: Краткая Грузинская Исторія А. Марсова. VI. Библиографическая хроника. Отечественныя записки. Учено-литературный журналъ. На 1840 годъ, Т. № 13, издаваемый А. Краевскимъ. С. Петербург, 47-48. <https://books.google.ru/books?id=GBAYAAAAYAAJ&pg=PP11#v=onepage&q=%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%B2&f=false> (საიტზე მიმართვის თარიღი: 25.04.2021).
- მარსოვი 1840: А. В. Марсов. Краткая грузинская история. Типография Лазаревского института восточных языков. Москва.

EVIDENCES OF FOREIGN AUTHORS OF THE 19TH CENTURY ABOUT THE ERA OF DAVID THE BUILDER

D. Kandelaki

I. Javakhishvili Tbilisi State University
Georgia
dali.kandelaki@tsu.ge

Researching the history of Georgia is unimaginable without considering foreign sources. These materials are very diverse both in content and thematically.

Why does the history of Georgia reflected in the works of foreign authors of the 19th century attract our attention, in particular, the era of David the Builder? How did the foreigners evaluate the era of King David IV? Was it described in detail and objectively, or some information was deliberately avoided so that foreign readers would not have had an idea of the brave King and the heroic past of the country? – These are the questions we will try to cover in this paper.

From the beginning of the 19th century Russia gradually conquered not only Georgia, but also the Caucasus and established its rule. Russian officials and military, as well as foreigners serving in the Russian Empire had to move to the region for service. They carried out the political will of the Russian Empire, which is clearly evident in the works conducted by them. In the same century, many foreigners traveled to Georgia, creating important and interesting materials about this country. Regardless of the purpose of their trip or their profession, the works of almost all authors provide information about the events of the older or at-that-time current period of Georgia. Some of them describe the political situation of the country and its historical past, some – social, economic, cultural and educational issues; There is also information about of the Georgian people's fight against the invaders, etc.

It is noteworthy that most foreign authors refer to King David as David II or David III. In conveying the history of Georgia, some authors do not even mention the period of his reign.

The article lists three foreign authors of the 19th century in a chronological order – E. Eikhvald, A. Marsov and H. Hössler and provides Georgian translations of their works about the era of David the Builder.

From 1825 to 1826, as part of an expedition organized by the University of Kazan, the German naturalist Eduard Eikhvald (1795–1876) traveled to the Caspian Sea and the Caucasus. After the trip, a two-volume work was published, the second part of the first volume ¹ contains the information about Georgia, including the era of David the Builder: “This period of grief was changed by the era of the Georgian glory, which lasted more than 360 years. During this period, King David III, known as the builder or rebuilder, rebuilt all the ruined cities of Georgia and mainly beautified and expanded Tbilisi. The enemies had great fear; he took some provinces from the Persians” (Gelashvili 2005).

German scientist in the service of Russia was also discussing the art and education in Russia, and he noted: “In the 12th century, in the period of strength and peace, gained under the rule of King David, the beauty of the native language flourished until the time of King Tamar. Namely, David sent twelve young Georgians to Athens to study science there ... In the 12th century, Georgians were at the highest level of their strength and education. During this period, King David, the Rebuilder was accompanied by the best writers: Ephraim, Theophilus, Arsen Ikaltoeli and Ioane the son of Tarichi, all of whom not only translated philosophical, theological and other books from Greek, but also wrote their own literature in their own language” (Gelashvili 2005: 63-64).

E. Eikhvald recounts the history of the construction of the Gelati Monastery by quoting the locals: “He himself brought 10 feet long, 4 feet wide and ½ feet thick limestone large blocks from the shores of Tskaltsitela, from which this Church was built; he was carrying the heavy stones himself with one hand, while holding the Bible in the other” (Gelashvili 2005: 152). The scholar speaks of a fresco of King David in the Gelati Monastery, which also depicts his family and many other saints. He also cites

the story of the monks about David taking Derbent castle and bringing both gates of the castle to Gelati Monastery as a sign of victory. The German scientist finds this story unbelievable (Gelashvili 2005: 154).

Another interesting source about the reign of David the Builder is Russian author A. Marsov's book – *Short History of Georgia*. The work was published in 1840. In the foreword of the book the author mentions that since 1836 he has been teaching lessons of the history of Georgia at the Tbilisi theological seminary and, accordingly, has taken part in the creation of the history of Georgia. He points out that he encountered difficulties in the process of writing because he did not have the materials of historical content at hand and that what he had was incomplete and at the same time incorrect in many ways, especially, in chronological order. The book is divided into 14 chapters. Information about the reign of David the Builder is placed in the eighth chapter – *King David III, the renovator of Georgia. His conquests. Descendants of David III. 1089–1174*.

The author provides the following information to the reader: From time to time Georgia has succeeded to have Kings on their royal thrones that deserve to be remembered by their descendants. Georgian historians mention David III, who is called the renovator of the Kingdom of Georgia for his heroism for Georgia. He reigned in Georgia in 1809–1830² years. His ascension to the throne was preceded by thousands of disasters in Georgia. Shortly before his enthronement as King, several Muslim tribes from Persia took up positions near Georgian borders and set up their nomadic camps on the banks of the Kura River, beginning to plunder and loot. Many of the local inhabitants left their native, local settlements and went hiding for a long time in various castles and in the valleys of the Caucasus Mountains. In such a deplorable situation, God sent to the people of Georgia the King David III, son of George. The first task of this worthy King was to completely clear the banks of the rivers: Mtkvari, Iori and Alazani from the hordes of Muslims who were stationed around and continued to plunder. From here, King David turned his weapons towards the west and defeated huge hordes of Turks near the shores of the Black Sea, who were encircling western Georgia with their invasions. At the same time, Tiflissi itself and Old Rustavi were not yet free from the Persians, who had occupied these ancient cities with their armies. King David III did not miss the opportunity to avoid these calamities. The expulsion of the Persians was David's one of the courageous act, leaving Tiflissi and Rustavi as the heritage and property of the ancient inhabitants.

After the complete expulsion of the Persians from the borders of Georgia, the victories and conquests of King David III began. The insignificant but hard-to-reach Samshvilde fortress was snatched from the enemy by the force of David's weapon. In the South, his brave son Dimitri of David was acting with the same success and tirelessness. The result of the actions of this young hero was taking over the great and rich Shirvan from the Persians. But King David's intentions that were so useful for Georgia went even further. He aimed his strength and weapons at the coast of Pontus, under his personal command, conquered the large and wealthy Turkish province of Anatolia, and with the glory of a victor passed all the places up to Trabzon itself. In a word: According to Georgian chronicles, the royal life of David III was nothing but a chain of continuous victories and conquests, that revived and glorified the Kingdom of Georgia, which until then had been under suppressed by the foreign enemies and its own weaknesses.

King David lived as a conqueror of the people, but a merciful and pious man. For his rare virtues and special merits, for the restoration of the destroyed Georgian Churches, in 1130, after his death, he was recognized as a saint and the day of his blessed remembrance in Georgian Churches is celebrated on January 16 (Marsov 1840: 37-40).

Following the publication of Marsov's book, a review was published in the journal "Otechestvennyye Zapisky" (Kraevsky 1840: 47-48). The reviewer quite objectively describes the book's weaknesses. He notes that the essay contains very small number of materials and the author is not really a master of his work. Also, the facts are described in a very vague and lifeless way and the author's personal views are not readable at all. A review published in a Russian periodical is a fairly accurate assessment of A. Marsov's book, stating that is a compilation and the author has presented many important issues in the history of Georgia with his own misinterpretation. In his book, he introduced

Russian-speaking readers to Georgia with distorted facts, but he only praises Davit the Builder and talks about his merits. In 1855, the sixtieth part of the *Universal Encyclopedia of Sciences and Arts* was published in Leipzig, Germany (Ersch & Gruber 1855: 149-192), in which 43 pages are devoted to the description of Georgia. The author of the article is H. E. Hössler. He cites the sources and the scientific literature used in the article; in particular, he mainly relies on materials published before the 1840s. In the second part of the paper, the author tells the reader about the history of Georgia. He divides the history of the country into six periods. The era of David the Builder is presented chronologically in the fifth period – “Georgia during the reign of the Bagrations before its division into three Kingdoms (787–1424)”. The German author notes that “they (Georgians – D.K.) were saved from the unfortunate situation by George’s son, David II, who ascended the throne in 1089. He banished the invaders, rebuilt the ruined towns and villages and for that reason he received the name Builder. With the help of his son Demetre, he recaptured Shirvan, entered the Persian city of Kabalah himself, then marched on Anatolia and conquered the entire territory from the Pontic Sea to Trabzon. During his return to Georgia, he punished the Armenians for their bold attacks and captured the then-Persian-held city of Ani, which belonged to the Shah Durbez;³ it was followed by defeating Shah Durbez with a small army, who had invaded Georgia. He conquered the cities of Karabakh and Derbent and died in 1130. He is revered almost as a saint and his name is still solemnly remembered in the Georgian Church” (Ersch & Gruber 1855: 173-174).

Analyzing the works of foreign authors of the 19th century it is clear that some of the historical events in their writings about David the Builder are incomplete, contain very little information, and the dates are inaccurate or not specified at all. Despite these shortcomings, their publications were of great importance in nineteenth-century Russia and Europe. This is an assertion of the fact that the interest of foreigners to Georgia existed and they were informed about the heroic King of this country and the glorious era created by him.

Notes

- ¹ Eichwald E. Reise auf dem Caspischen Meere und in den Kaukasus: unternommen in den Jahren 1825–1826. Erster band: Reise in den Kaukasus. Zweite Abtheilung, den historishen Bericht der Reise in den Kaukasus enthaltend. J. G. Cotta’schen Buchhandlung, Stuttgart, 1837.
- ² Technical mistake. Author states the death year of King David as 1130 in other parts of the book.
- ³ In the footnote it is specified by the author that King David conquered the city in 1124.

References

- Gelashvili 2005: Eduard Eikhvald about Georgia (first third of 19th century). Translation from German, introduction and search engines added by Gia Gelashvili. Tbilisi, Publishing House “Artanuji” (Eduard Eikhvaldi sakartvelos shesakheb (XIX sauk’unis p’irveli mesamedi, germanulidan targmna, shesavali da sadzieblebi daurto gia gelashvilma. Tbilisi, gamomtsemloba “art’anuji”).
- Ersch & Gruber 1855: Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste. I Sec., Th. 60, Hrsg. J. S. Ersch und J. G. Gruber, Leipzig, 1855. <https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN355794381> (web-page accessed on 05.05.2021).
- Kraevsky 1840: Otechestvennye zapisky. Scientific and literary journal. St. Peterburg. 1840, Volume 13, p. 47-48 (Otechestvennye zapiski. Ucheno-literaturnyj zhurnal. 1840. S. Peterburg. T. 13. 47-48). <https://books.google.ru/books?id=GBAYAAAAYAAJ&pg=PP11#v=onepage&q=%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%B2&f=false> (Web-page accessed on 25.04.2021).
- Marsov 1840: A. B. Marsov. Short History of Georgia. Lazarev Institute of Oriental Languages. Moscow. (A. V. Marsov. Kratkaja gruzinskaja istorija. Tipografija Lazarevskogo institute vostochnyh jazykov. Moskva. 1840).